

Hvem smir nyordene? s. 22

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

43. ÅRGANG 1/2015

- Revitalisering av språk, s. 6
- Klarspråk i næringslivet, s. 10
- Dialekter på Facebook, s. 18
- Om karate, karaoke og sushi, s. 32

Språkrådet

Staten må i mål på nett

Å likestille nynorsk og bokmål er et hovedprinsipp i norsk språkpolitikk. Slik har det vært siden 1885. Men prinsipper er ikke nok. Likestillingen må være reell. Her har staten et spesielt ansvar – som den ikke tar alvorlig nok.

Kontakten mellom staten og innbyggerne skjer i dag først og fremst på nett. Det gir statsorganene en språkpolitisk hovedoppgave: å sørge for at innholdet på statlige nettsted er i tråd med målloven. Både bokmål og nynorsk skal være synlige, og ingen av dem skal utgjøre mindre enn 25 prosent av innholdet. Dette er et spørsmål om demokrati og like rettigheter. Både bokmålsbrukere og nynorskbrukere skal møte språket sitt på offentlige nettsteder.

Dette må vi ikke minst kunne forvente av regjeringen.no, som er det mest sentrale offentlige nettstedet i Norge. Det er særdeles viktig at alle brukere av norsk skal kunne føle seg hjemme, språklig sett, nettopp der.

Men da en ny versjon av regjeringen.no ble lansert nylig, inneholdt sidene svært lite nynorsk. Det har med rette blitt kritisert fra mange hold.

Flere parter må gjøre sitt for at regjeringen.no skal oppfylle språkbrukernes forventninger og lovens krav. Hvert enkelt departement må sørge for å bruke både nynorsk og bokmål, siden deres tekster utgjør det meste av innholdet på regjeringen.no. I tillegg spiller Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon (DSS) en viktig rolle som ansvarlig for rammeverket på nettstedet.

Vi ser nå at nynorskandelen på regjeringen.no gradvis øker. Det tar vi som et tegn på at DSS og departementene vil prioritere å bringe nettsidene i tråd med norsk lovgivning. Det har folk all grunn til å forvente. Og Språkrådet bidrar gjerne med hjelp og råd på veien mot målet.

INNHold 1/2015

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Næringslivet vil bli tydelegare
- 12 Du kjenner vel BOB og NOB?
- 17 Språkbrukeren

INNSIKT

- 18 Språk i spagaten
- 22 Fagfolk som ordsmedar
- 24 Det store bokmålet og den vesle nynorsken
- 25 Språkpolitikk for elevar i minoritetsposisjon

- 27 Språklig insekt i mat
- 28 Språkrådet ti år
- 30 Språkforening av øst og vest
- 32 Der solen går opp
- 34 Oversette ord?

Har du et spørsmål, kan du sende en e-post til sporsmal@sprakradet.no.

Spørsmål: Kvifor er det bindestrek i *Sør-Kina-havet* og *Aust-Kina-havet*/Øst-Kina-havet, men ikkje i *Japanhavet*?

Svar: Skrivemåten av mange geografiske namn er normert og då vanlegvis oppført på geografilista til Språkrådet. Andre namn følgjer av vanlege reglar og retningslinjer for samansetningar på norsk. Sidan det heiter *Sør-Kina*, må det også heite *Sør-Kina-havet*. Det er eit vanleg mønster, jf. *Kon-Tiki* og *Kon-Tiki-flåten*.

I teorien kunne det heite «Japan-havet», på same måten som det heiter *Japan-ekspert*. Hovudskilnaden er at *Japanhavet* er namnet på eit konkret geografisk område som det også er teke stilling til spesielt, medan *Japan-ekspert* er ei meir tilfeldig samansetning.

Spørsmål: Hva er opprinnelsen til ordet *sløyd*? I ordbøkene står det at *sløyd* er same ord som norrønt *slógð* 'list, sluhet'. Hvordan henger det sammen?

Svar: Man regner med at *sløyd* er lånt inn i norsk fra svensk *slöjd*, jf. *Svenska akademis ordbok*: «hantverk eller handarbete, särsk. om bearbetning av trä; ofta om verksamhet av (mer el. mindre) hobbykaraktär; spec. som skolämne». I eldre svensk kan ordet bety 'ferdighet, flittighet, dyktighet (i håndverk, håndarbeid eller

annet)', og i lys av det er kanskje ikke overgangen fra det norrøne *slógð* 'list, sluhet' like merkelig.

Man kan tenke seg at den som er listig og slu, lett får til det han setter seg fore, og dermed også kan karakteriseres som dyktig. I begrepet *sløyd* som skolefag ligger det vel også et element av dyktighet, det at man skal lære dyktighet i ulike typer håndverk og håndarbeid. Det norrøne *slógð* finnes fortsatt i nynorsk, i den moderne formen *sløgd*. Dette substantivet betyr 'det å vere sløg; gløggskap'. Adjektivet *sløg* betyr 'gløgg, listig, lur, slu', men også 'dugande, klok'.

Spørsmål: Eg ser ofte at avisene bruker overskrifter som handlar om å «jakte noko», for eksempel «Politiet jaktar mann etter overfallsvaldtekt». Er ikkje det riktige «jaktar på (ein) mann»?

Svar: Verbet *jakte* har tradisjonelt vore brukt med *på* eller *etter*, jamfør eksempla i *Nynorskordboka*.

Samstundes finst det eksempel av typen *jakte noko* i andre ordbøker. Kunnskapsforlagets *Norsk Ordbok med 1000 illustrasjoner* har med den transitive bruken 'drive jakt på' med eksempelet *jakte storvilt*. Også i fleirbindsverket *Norsk Ordbok* er denne bruken oppført, med eit eksempel frå ei avis: «Laget jaktar likevel sin første heimesiger.» Avisene vel ofte dei kortaste variantane for å spare plass.

Det kan ikkje reknast som feil å bruke *jakte* transitivt utan preposisjon, sjølv om det bryt med den tradisjonelt klart dominerande bruken av dette verbet.

Spørsmål: Heter det *et ekstra kort for hånden* eller *et ekstra kort på hånden*?

Svar: Dersom man konkret har et ekstra kort tilgjengelig, for eksempel kredittkort eller bankkort, blir *et ekstra kort for hånden* riktig. Å ha noe for hånden vil si å ha noe tilgjengelig. I kortspill snakker man om å *ha gode kort på hånden*, og det kan også brukes overført om å ha gode argumenter, kvalifikasjoner eller lignende.

Spørsmål: En setning på nett fikk meg til å undres: «Gikk du glipp av direktesendinga? Her er hele kongens tale.» Setningen får meg til å tenke at det er kongen som er hel, og ikke talen.

Svar: «Hele kongens tale» er helt rett skrevet. Rent formelt stemmer det at dette kan leses på to måter, men det gir liten mening å tolke det slik at *hele* her står til *kongen*. Kongen må uansett være hel (må vi tro), og dermed går vi automatisk ut fra at *hele* står til *tale*.

I andre tilfeller tilsier vår viten om verden at ord av typen *hele* må stå til det ordet som kommer rett etter, som i *hele Norges konge*: Det må være [*hele Norge*]'s konge, ikke *hele* [*Norges konge*].

Når det gjelder uttrykksmåter som *hele kongens tale*, kan vi altså si at språket i seg selv åpner for flere tolkningsmuligheter. Hvilke tolkninger som er mulige, styres av logikk og det vi vet om hvordan verden fungerer.

Spørsmål: Heter det *se noen i øynene* eller *se noen inn i øynene*?

Svar: Å *se (noe) i øynene* betyr 'å være forberedt (på noe)'. Å *kunne se noen i øynene* betyr 'å ha god samvittighet'. Å *se noen inn i øynene* har en mer konkret betydning: Man har øyekontakt med noen og ser godt og grundig (på hverandre), gjerne på en intim måte, slik kjæresten gjør, eller for å forsikre seg om at man har den andres fulle oppmerksomhet.

Illustrasjon: Neustockimages / iStockphoto

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert at det er i bruk. Det betyr ikke at Språkrådet går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke et ord, vil vi nevne det uttrykkelig.

meningskorridor *Spaltist Bjørn Stærk mener den svenske debatten er preget av meningssensur. [...] – Det er flere skribenter som tar til orde for en «åpnere meningskorridor». De er ikke nødvendigvis selv så kritiske til innvandring, men er interessert i å høre synspunktene til de som er kritiske.*

Vårt Land 9.8.2014

nese-til-hale *«Nose to tail» er et begrep for dem som synes det er synd og skam at spiselige deler av slaktet ikke blir brukt riktig. «Nese til hale» er herved innført som et begrep i Ren Mat også!*

Ren Mat 24.9.2014

ordbutikk *I Kattesundet, en av Københavns eldste gater, er det en liten plakate på ei gammel dør: Ordbutikken. De fleste som kommer, har allerede en avtale med forfatter, kritiker og ordselger Anne Middelboe Christensen. Hun har solgt nesten 200 ord. [...] – Når man kjøper et ord, får man et ordbevis, der jeg skriver under på at jeg bare kan selge ordet én gang, og at ordet skal inngå i mitt poesiprojekt.*

nrk.no 9.10.2014

posesuppe (ny betydning) *Regjeringens posesuppe koker videre, også på flyplassene. Taxfreebutikkene på landets flyplasser kommer ikke til å ta betalt av kundene for de mellom 7–8 millioner plastposer som flypassasjerene bruker hvert eneste år.*

Aftenposten 30.11.2014

skjermfjern – *Ta mobilpause når du er sammen med andre, oppfordrer Chess-sjef Arve Andreassen. [...] – Vi er blitt et samfunn som er mer opptatt av å være skjermfjern enn å være til stede med dem som betyr noe – venner og familie. Med til stede mener vi ikke bare fysisk til stede, men også mentalt til stede ved å delta i aktiviteter og samtaler. Det handler tross alt om ekte kommunikasjon.*

Tidens Krav 15.7.2014

tsundoku/lesehaug *Nettmagasinet Open Culture har funnet frem til et japansk ord vi er ganske sikre på at mange av Morgenbladets lesere kan kjenne seg igjen i. Det dreier seg om det japanske ordet tsundoku, som beskriver en ikke ukjent tilstand: å kjøpe bøker og la dem tårne seg opp i leiligheten, ulest. Ordet betyr direkte oversatt «lesehaug» og består av en kombinasjon av tegnet for «bunke» og tegnet for «å lese».*

Morgenbladet 8.8.2014

Foto: Svein Arne Orvik

Når språk skal reise seg

■ ASTRID MARIE GROV

Situasjonen er alvorlig for flere av Norges nasjonale minoritetsspråk. Norsk dominerer i samfunnet og trenger vekk andre språk som har lange tradisjoner i landet. Kan et truet språk reise seg og bli vanligere igjen?

– Et språk er truet når det ikke lenger blir overført mellom generasjoner. Da kan initiativ fra myndigheter og samfunnet for øvrig bidra til at språket kommer på beina igjen. Språkvitenskapen kaller det revitalisering når man gjør et språk mer livskraftig, forteller Daniel Gusfre Ims, seksjonssjef i seksjon for språkkrøkt og språkrådgivning i Språkrådet.

Språk må brukes for å leve

Norsk er i den privilegerte situasjonen at det brukes i de fleste deler av samfunnet. Men slik er det ikke for alle språkene våre. Språkrådet arbeider for å ta vare på og fremme de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, norsk romani (språket til taterne/romanifolket) og romanes (språket til romfolket), som alle regnes som truede og har

fått et særskilt folkerettslig vern.

– Språk er truet i ulik grad, sier Ims. – Noen språk har bare noen ganske få eldre språkbrukere igjen. Andre kan fremdeles være i bruk i hjemmet, men ikke i skolen og samfunnet ellers. For de tre minoritetsspråkene Språkrådet har et særlig ansvar for, er situasjonen ulik. Romanes blir nok brukt mellom generasjonene, men språkgruppen har ikke vært så stor i Norge. Kvensk har fremdeles en god del talere i Norge, men de aller fleste av dem er eldre. Det er ikke mange unge som kan språket, og mye tyder på at situasjonen er slik for romani også.

Men hvorfor blir det slik? Hvordan havner noen språk i denne situasjonen?

– Et språk må brukes for å leve. Truede språk lever alltid tett på større språk, og de har eller har hatt mindre prestisje enn det dominerende språket i det aktuelle området. Hvilke språk som får størst prestisje, avhenger blant annet av hvem brukerne er. Mektige brukere kan være med på å heve statusen til et språk betraktelig.

– Det at noen språk blir trengt tilbake, er ofte et resultat av det gjeldende

språkpolitiske miljøet. En politikk som fører til at språk forsvinner, er som regel ikke formulert som et direkte ønske om at språk skal dø. Det er heller en konsekvens av hvilke regler og normer som gjelder på ulike områder, særlig i skolen. Den norske staten førte i mange år en aktiv assimileringpolitikk, der barn fra samisk- og kvensk-språklige familier ble tvunget til å snakke norsk på skolen. For taternes/romanifolkets del ble assimileringen drevet så langt som til forsøk på å utslette en hel kultur. Det er klart at en slik politikk er svært ødeleggende for allerede sårbare grupper og for identiteten til språkbrukerne.

– Selv om myndighetene offisielt har beklaget hvordan de nasjonale minoritetene har blitt behandlet, har denne politikken fremdeles følger for minoritetsspråkene. Som språkbrukere velger vi gjerne det språket som gir minst motstand fra samfunnet rundt oss, fordi det oppleves som minst avstikkende. Når mange gjør det samme, blir det stadig færre arenaer der man kan møtes og snakke minoritetsspråk. Det kan føre til at språkene til slutt dør, med mindre vi fører en aktiv politikk for å styrke dem. ►

Språkrådets arbeid med minoritetsspråk

Språkrådet arbeider for å ta vare på og fremme de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romaner, i tillegg til andre nyere minoritetsspråk. Disse språkene har et særskilt folkerettslig vern. Formålet er å stimulere til bruk av språkene gjennom tiltak som folkeopplysning, opplæring og utvikling av læremateriell og ordbøker. Arbeidet foregår i tett kontakt med minoritetsspråklige organisasjoner og institusjoner.

Per i dag har brukere av kvensk flest formelle rettigheter. Elever i Troms og Finnmark med kvensk-finsk bakgrunn har for eksempel rett til opplæring i finsk som andrespråk gjennom hele skoleløpet, forutsatt at minst tre elever ber om det. Nylig kom også den første grammatikken på kvensk, *Kainun kielen grammatikki*, skrevet av Eira Söderholm ved Universitetet i Tromsø.

► **Verden har blitt mindre**
*Hvordan fører man egentlig en aktiv
 språkpolitikk for å redde minoritetsspråk?*

– Man må iallfall starte i skolen, som politisk sett er den viktigste påvirkningsarenaen vi har. Historisk sett er det gjerne i møtet med skolen kvenene har sluttet å snakke kvensk og taterne har sluttet å snakke romani. I Norge har skolen stort sett undervist på og i norsk som morsmål, og bare det. Det har minoritetsspråkene lidd under.

– Når man skal «ta tilbake» et minoritetsspråk, må man derfor sørge for at elever får opplæring på det aktuelle språket. Opplæringen gir språkbrukerne en opplevelse av et større språkfelleskap, som igjen fører til at språket får større prestisje. I tillegg gjør det brukerne tryggere i eget språk, og det er helt

Dessuten har Norge forpliktet seg til å ta vare på minoritetsspråk gjennom internasjonale avtaler, først og fremst Minoritetsspråkpakten.

– Den naturlige seleksjonen er nådeløs mot lite brukte språk. Det å gripe inn mot språkdød er derfor en motvekt mot presset fra store språk, som er særlig sterkt i vår tid. Språk har alltid dødd, men aldri i det omfanget vi har sett de siste hundreårene. Store deler av verden har vært kolonisert, og det har satt sine tydelige språklige spor. Verden har samtidig blitt mindre, og det gjør også at språkdøden på hele jorda akselererer. Det godet det er at vi møter hverandre mer på tvers av både bygdelag og hele kulturer, gjør dessverre situasjonen vanskeligere for språk som allerede er truet. Å stimulere til bruk av nasjonale minoritetsspråk i Norge er i tillegg et

● ● **«Opplæring gir språkbrukerne en opplevelse av et større språkfelleskap.»**

avgjørende for små språk. Allerede i barnehagen kan man gjøre barna språklig bevisste, for de minste er utrolig motakelige for språklig påvirkning av alle slag. Lovfestet rett til opplæring og godt læremateriell og undervisningsopplegg er derfor et riktig sted å starte.

Men strider det ikke egentlig mot en naturlig utvikling å arbeide for å redde språk? Språk har jo alltid dødd.

– I vår tid arbeider man for å ta vare på språk slik man verner om materielle kulturminner. Språkene er kulturelle uttrykk som gir oss kunnskap om det å være menneske. De er et bindeledd mellom fortiden og nåtiden, både for enkeltmennesket og for samfunnet.

lite bidrag for å bøte på assimileringspolitikken som ble ført i mange år.

Vi vet at mange av de minste språkene i verden bare eksisterer som talespråk. Hvor viktig er det å få dem skriftfestet?

– Først og fremst handler revitalisering om å gjøre talespråk mer brukt. Det at språket blir talt, er jo et premiss for at det skal kunne kalles levende. Men for at et språk skal fungere som et fullverdig samfunnsspråk, er det avgjørende at det brukes i skrift. Et språk som er skriftfestet, kan jo brukes i skolebøker, aviser osv., og det blir da mer tilgjengelig for potensielle brukere. Samtidig gir skriftspråket de små språkene sårt tiltrengt prestisje.

Viljen må være der

Selv om myndighetene i Norge har forpliktet seg til å ta vare på minoritetsspråk, er revitaliseringen avhengig av interesse og initiativ blant språkbrugergruppene selv for å lykkes, mener Ims.

å vekke et språk til live er en oppgave som krever stor innsats og mye ressurser. Det blir dessverre som regel ikke gjort nok fra myndighetenes side, og slik er det også i Norge. Men det finnes gode eksempler på at en ak-

«Gode holdninger er alfa og omega når et språk skal vekkes til live.»

– Gode holdninger er alfa og omega når et språk skal vekkes til live. Ettersom flere av de minste språkene har vært ofre for en politikk som skaper dårlige holdninger til et språk, også blant egne brukere, er det holdningskapende arbeidet svært viktig. I startfasen er det avgjørende at en del språkbrukere mener saken er verdt å kjempe for. Det arbeidet må skje lokalt, og da er både enkeltmennesker og organisasjoner med glød og initiativ vesentlige. Vel så viktig er det likevel at myndighetene kan bidra med ressurser og tiltak som aktivt fremmer bruken av minoritetsspråket.

– Jeg skal ikke legge skjul på at det

tiv språkpolitikk har gitt resultater. Ta for eksempel enaresamisk i Finland. Språket var døende, men det ble gitt økonomisk støtte til personer som var villige til å bruke ett år på å lære seg det. Slik fikk enaresamisk flere brukere som kan det godt nok til å føre det videre til egne barn. Dersom vi skal lykkes i oppgaven med å revitalisere våre egne minoritetsspråk, må vi på samme måte arbeide målrettet med realistiske tiltak. Mange gjør allerede et godt arbeid, og vi ser en positiv trend dersom vi sammenligner situasjonen nå og for ti år siden. Det er med andre ord god grunn til å være optimist på minoritetsspråkenes vegne.

Norges nasjonale minoritetsspråk

Kvensk er språket til en finskættet norsk minoritet som innvandret til de nordligste områdene i Norge fra Nord-Finland og Nord-Sverige, hovedsakelig på 1700- og 1800-tallet. Det er nært beslektet med finsk, men bærer preg av at det har blitt snakket tett på norsk, særlig i ordforrådet. Man regner med at noen få tusen snakker kvensk i dag.

Norsk romani er språket til en norsk minoritet som kom til Norden på 1500-tallet. Folkegruppen kom opprinnelig fra India via Balkan og kalles tradisjonelt gjerne *tatere*, men også *romanifolket*. Romanifolket omtales også ofte som *de reisende*, fordi de flyttet seg fra sted til sted. Man vet ikke hvor mange talere norsk romani har i dag, og tallet spriker fra noen hundre til noen få tusen.

Romanes er språket til romfolket (historisk også kalt sigøynere). Det er i slekt med romani, men folkegruppen kom til Norge først i siste halvdel av 1800-tallet. I Norge regner man med at bare noen få hundre snakker romanes.

Næringslivet vil bli tydelegare

■ BJØRG NESJE NYBØ

– Vi som arbeider med kommunikasjon, kjem ofte i konflikt med fagfolka når vi skal få dei til å forenkle språket i formidlinga av kunnskapen sin, seier kommunikasjonsdirektør Jan Erik Fåne i Finans Norge.

I 2013 kom den svenske søsterorganisasjonen til Finans Norge, Svensk Försäkring, med rapporten *Nöjda og trygga kunder – konsumentinformation inom försäkring*. Her spør dei mellom anna: Kvifor forstår forbrukarane så lite av den informasjonen dei får om pensjon? Kva kan gjerast for å gjere språket enklare? Det som kom fram i rapporten, inspirerte Finans Norge til å ta tak i språkbruken sin i skriftleg materiale. Dei ville setje i gang eit klarspråksprosjekt.

Starten på det heile

«Klart språk i staten» var eit prosjekt i statleg regi som blei sett i gang i 2008. Sidan den tid har ei rekkje statlege etatar arbeidd med å gjere den skriftlege språkbruken sin klarare og lettare å forstå. Prosjektet blei avslutta i 2012, men arbeidet held fram i dei ulike etatane – og nye kjem også til. No er også kommunane i gang med egne prosjekt (sjå Språknytt nr. 4/2014).

Ryktet om dette klarspråksprosjektet har spreidd seg til det private næringslivet, og Språkrådet har fått fleire spørsmål om å hjelpe til med liknande

prosjekt der. Det er vi glade for! Det private næringslivet kan ikkje bli pålagt å gjere noko med språket sitt, slik statsorgan kan. Når Språkrådet no ser at det er interesse for slikt arbeid også her, hjelper vi meir enn gjerne med å komme i gang. I første omgang er det arbeidsgjevar- og arbeidstakarorganisasjonar som har vist interesse, og det kan vere ein grei stad å starte. Dese organisasjonane kan inspirere bransjane og skape ei forståing for at dette er eit viktig arbeid.

Kvifor er dette arbeidet viktig? For offentlege verksemdar er mellom anna det demokratiske argumentet sentralt: Alle har rett til å forstå offentleg informasjon som vedkjem ein sjølv. I næringslivet vil det nok vere viktigare å vise kva økonomisk nytte ein kan ha av å skrive meir forståeleg. Kanskje kan eit klart og tydeleg språk også fungere som eit konkurransefortrinn.

Finans Norge-prosjektet

Finans Norge tok kontakt med Språkrådet i 2014 for å få hjelp til å setje i gang eit klarspråksprosjekt for medlemmene sine. Finans Norge er hovud-

– Språk er spesielt viktig for oss fordi finansnæringa grip veldig mykje inn i kvardagen til folk, seier Jan Erik Fåne.

organisasjon for finansnæringa i Noreg og representerer meir enn 200 finansbedrifter, særleg innan bank og forsikring.

– Språk er spesielt viktig for oss fordi finansnæringa grip veldig mykje inn i kvardagen til folk. Alle er jo i kontakt med forsikringsselskap og bankar, og det nye norske pensjonssystemet vil påverke mange, seier Jan Erik Fåne.

Etter omlegginga av det norske pensjonssystemet har det blitt meir komplisert å setje seg inn i pensjonsspørsmål fordi ein no har fleire val enn tidlegare. Difor treng ein både kunnskap om og oversyn over pensjonsrettar og -behov for å kunne vurdere om ein treng eiga pensjonssparing. Finans Norge vil difor setje i gang eit klarspråksprosjekt for området livs- og pensjonsforsikring. På sikt ønskjer dei å utvide prosjektet til også å omfatte bank og forsikring.

Enklare for forbrukarane

Prosjektplanen er klar, og arbeidet skal alt vere i gang når dette kjem på trykk. Først skal prosjektgruppa samle inn representative tekstar dei kan nytte som utgangspunkt. Deretter skal språkkon-

sulentar gå gjennom tekstane og vise korleis dei kan bli betre med omsyn til språk og struktur, slik at dei blir lettare å forstå for målgruppa. Arbeidet med tekstane vil så bli brukt til å utvikle ei såkalla klarspråksnorm, ei rettleiing i korleis ein kan gjere språket klarare. Språkrådet har vore med frå starten og vil også fungere som rådgjevar i det vidare arbeidet. Frå Språkrådet si side er håpet å kunne nytte dette prosjektet som ein mal for andre framtidige klarspråksprosjekt i næringslivet.

Finans Norge meiner prosjektet deira vil ha stor nytteverdi for samfunnet generelt og for den einskilde forbrukar spesielt. Fåne ser heller ikkje vekk frå ein økonomisk gevinst for medlemsbedriftene. Som det står i prosjektplanen deira, viss dei «lykkes med å gjøre det enklere for forbrukerne å identifisere og dekke sine forsikringsbehov, vil det ventelig føre til reduserte kostnader blant annet til kundesenter og kundeoppfølging».

.....

Bjørn Nesje Nybø er seniorrådgjevar i Språkrådet.

Du kjenner vel BOB og NOB?

■ INGUNN INDREBØ IMS

Bruker elever og lærere digitale ordbøker eller papirordbøker? Og hvilke ordbøker er mest i bruk? En fersk rapport om digitale ordbøker i skolen gir svar.

Foto: Jens Lennartsson / NTB Scapix

Undersøkelse om ordbøker på nett

Hvilke digitale ordbøker for bokmål og nynorsk bruker skolene? Språkrådet har i samarbeid med TNS Gallup undersøkt saken.

- Undersøkelsen omfatter elever og lærere på mellom- og ungdomstrinnet og den videregående skolen.
- Om lag 500 lærere og 5000 elever fra hele landet har svart.

Visste du at ordlister og ordbøker som skal brukes i norskundervisninga i skolen, skal godkjennes av Språkrådet i henhold til opplæringsloven § 9-4? En oversikt over godkjente ordlister og ordbøker finner du på www.sprakradet.no.

Undersøkelsen viser at bruken av digitale ordbøker øker med elevens alder. Det samme gjør bruken av datamaskin i undervisninga. Ifølge opplysninger fra lærerne er det også langt flere videregående skoler som har tilgang til norskspråklige digitale ordbøker enn det grunnskolene har. Dette tyder på at norske elever lærer å bruke slike læringsressurser gjennom skoleløpet.

Ordbok hver uke

En av tre elever på videregående studiespesialiserende program oppgir at de bruker digitale ordbøker hver eneste uke. Også lærerne benytter seg av digitale ordbøker i sitt daglige arbeid, både når de underviser og retter elevarbeider.

Det er flere interessante funn som gjelder elevens flerspråklige bakgrunn og opplæringsmål i skolen. Elever som

der oppslaga inneholder definisjoner, brukseksempel og bøyingsopplysninger. I fjor blei det gjort 49 millioner søk i BOB og 34 millioner søk i NOB.

To av tre lærere oppgir at BOB og NOB er de ordbøkene som er mest i bruk i skolesammenheng, i tillegg til ordbøkene fra Ordnett. Og blant de lærerne som svarer at de bruker ordbøker til å rette elevarbeider, er det også BOB og NOB som benyttes mest.

Ordbøker på eksamen

Både elever og lærere fikk spørsmål om bruken av ordbøker under heldagsprøver i norsk. Svarene viser at det er nesten like mange som bruker digitale ordbøker som papirordbøker til eksamen. På heldagsprøver er det vanligst å bruke ordbokressurser fra iFinger og Ordnett.

● **«Bokmålsordboka og Nynorskordboka er de mest kjente digitale ordbøkene blant skoleelever.»**

svarer at de snakker et annet språk enn norsk hjemme, bruker digitale ordbøker oftere enn elever som kun snakker norsk hjemme. Andelen som svarer at skolen har tilgang til norskspråklige digitale ordbøker, er dessuten langt høyere ved skoler som har nynorsk som opplæringsmål, enn ved skoler som har bokmål som opplæringsmål.

BOB og NOB mest kjent

Gratisutgavene av *Bokmålsordboka* (BOB) og *Nynorskordboka* (NOB) er de mest kjente digitale ordbøkene blant skoleelever. Ordbøkene er utarbeida ved Universitetet i Oslo i samarbeid med Språkrådet og viser gjeldende offisiell rettskriving for bokmål og nynorsk,

Det er flere lærere og skoler som har etterlyst ei ordning som gjør det mulig å bruke *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* til eksamen, tentamen og andre prøver der elevene ikke skal ha tilgang til Internett. BOB og NOB har et eget IP-nummer (129.240.118.244 / edd-app03.uio.no), og dersom man isolerer IP-nummeret, skal det være enkelt å bruke ordbøkene på www.nob-ordbok.uio.no også utenom ordinær undervisning.

Les hele rapporten og mer om ordbøkene våre på Språkrådets nettsider.

.....
Ingunn Indrebø lms er rådgiver i Språkrådet.

Lat barn forske på språk!

Har du språkinteresserte elevar? Då bør du og elevane dine no bli med i konkurransen om Nysgjerrigpers språkpris 2015.

Språkrådet og Noregs forskingsråd deler kvart år ut Nysgjerrigpers språkpris. Prisen er ein del av Årets nysgjerriger, ein konkurranse der barn får forske sjølve. Barna konkurrerer om å skrive den beste forskingsrapporten. Dei ti beste prosjekta i landet får Nysgjerrigerpris og ein pengepremie på 10 000 kroner. Nysgjerrigpers språkpris er ein av fleire fagprisar i konkurransen.

Prisen går til eit prosjekt der eit språkleg emne vert utforska. Emnet må ha tilknytning til norsk språk eller forholdet mellom norsk og andre språk. Namn på personar og stader, slang og dialektar, språk og teknologi er berre nokre døme på emne som kan utforskast. Utfordringa er å vise korleis ein skaffar kunnskap om språket og bruken av det.

Søknadsfristen er 1. mai. Les meir på www.språkrådet.no og nysgjerriger.no.

I fjor vann elevar ved Bondi skole i Asker Nysgjerrigpers språkpris for eit prosjekt om korleis «godteri» vert definert. Foto: Språkrådet

Direktørskifte i Språkrådet

Språkrådets direktør Arnfinn Muruvik Vonen er etter eget ønske blitt fristilt fra sin stilling før åremålets utløp.

– Vonen ønsker å jobbe mer faglig med språk enn stillingen som leder for Språkrådet har gitt mulighet til. Han har hatt permisjon fra Høgskolen i Oslo og Akershus, og tiltrer der nå

som professor for å arbeide med tegnspråk, sa assisterende departementsråd i Kulturdepartementet Henning Henriksen i en pressemelding i januar.

Roy Kristiansen, ekspedisjonssjef i departementet, gikk 22. januar midlertidig inn i stillingen som direktør i Språkrådet.

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

Ord for mons

Du har kanskje lagt merke til at det no finst *pulled pork* i norske butikkar og restaurantar. *Pulled pork* er svinekjøt (*pork*) steikt ei god stund på låg varme. Då blir kjøtet såpass mørt at du lett kan rive eller plukke det frå kvarandre (*pull*). Opphavleg er det ein amerikansk grillrett, som no også vert laga ved hjelp av kjele eller trykkokar i norske heimar. Nokre nyttar *plukksvin* som eit norsk ord, og det er eit godt forslag, sidan det får fram eigenskapane ved det ferdige kjøtet og er bygd opp på same måte som det meir velkjende *plukkfisk*. Og til plukksvin kan *kålsalat* (*cole slaw*) smake godt.

Beinfritt

Når vi først lét oss freiste av matfat på andre språk, er vegen kort til *loin*, ofte nytta om dei beste og dyraste filetane av laks eller torsk. *Loin* er eigentleg eit parteringsstykke av storfe i fleire engelskspråklege land. Om du får vatn i munnen av slike godsaker, kan det vere vanskeleg å halde tunga rett i munnen, for dette er ikkje heilt enkelt. Parteringsgrensene for storfe varierer frå land til land, også blant dei engelskspråklege, men i Noreg svarar nok dette stykket nokolunde til filetammen frå ryggen. Det er her vi får ytrefiletten, indrefiletten og T-beinsteika frå.

Fiskeforedlingsindustrien låner ordet og nyttar *loin* om skinn- og beinfri fiskefilet som er skoren på langs, gjerne som ryggfilet. Ei sjølvforklarande moglegheit er å nytte *ryggfilet* i staden

for *loin*. Nokre lakseprodusentar skil mellom *back loin* og *belly loin*. Det vil gje *ryggfilet* og *bukfilet*, som er klarare og meir treffande for oss som likar å vite kva vi et.

Heilt rått

Raw food har fått mykje merksemd i det siste. Det er mat som oftast er rå eller oppvarma ved ganske låg temperatur. Svenskane kallar det *råkost*, men det nyttar vi om rå grønsaker og frisk frukt. *Raw food* er jo også kjøt, nøtter, meieriprodukt osb. Kvifor ikkje nytte *råmat* beintfram, slik mange allereie gjer?

Om du ikkje er tilhengjar av råmat, kan du heller prøve *sous vide*. Det er ein relativt ny teknikk der maten vert vakuumpakka og så varmebehandla under kontrollert temperatur i emballasjen. *Sous vide* er fransk og tyder 'under vakuum'. Vi treng ikkje vere finare på det enn franskmenn, så eit liketydande alternativ på norsk kan vere *vakuumlaga* eller *vakuumtilverka mat*. Sidan ein nyttar eit temperaturkontrollert vassbad i tilverkinga, kan *temperaturstyrt mattilverking* vere eit alternativ, men det er nok litt langt. For eit ord bør ikkje ligge lenger i munnen enn det smaken gjer. Då gjer heller *vakuumtilverking* susen.

.....

Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

JEG ER OVERBEVIST om at kvaliteten på både tanke og form – kunnskapsutvikling og -formidling – blir bedre når jeg skriver på norsk, enn om jeg hadde skrevet på engelsk.

Og jeg er overbevist om at forskningen min når flere, og flere av dem jeg er opptatt av at den skal nå. At jeg samtidig bidrar til å styrke norsk som akademisk språk, og til mer mangfold i et stadig mer ensrettet akademia, er en flott bonus.

*Irmelin Kjelaas, stipendiat ved Høgskolen
i Telemark, i Aftenposten*

.....

SJØLV FEKK EG eit brev frå NAV etter å ha vore sjukemeldt ein periode. «Forhåndsvarsel om sanksjon» var overskrifta. Etter først å ha trudd at eg skulle bli arrestert, greidde eg å tyde dei to sidene til å vere nokså ufarlege. Heldigvis kan eg å lese fullstendige setningar og det som står med lita skrift. Ikkje alle gjer det.

*Inger Johanne Sæterbakk,
kommunikasjonsrådgiver, i Nordlys*

.....

– **DE FLESTE** som har vår dialekt skriver nesten helt likt, men enkelte ord blir skrevet på mange forskjellige måter. Ikkje, for eksempel. Noen skriver også «isje», «ishe» og «iche», opplyser Kristin Serck-Hanssen.

- Men ingen skriver «ikke»?
- Nei, svarer jentene på likt.

*Fra reportasje i Stavanger Aftenblad
om språk i sosiale medier*

NYLIG LESTE JEG journalen til en pasient som var innlagt på et av våre tradisjonsrike psykiatriske sykehus: Inntaksnotat fra innleggende assistentlege, psykiatrisk vurdering fra avdelingens overlege samt flere notater fra samtaler med psykologen. Et uttrykk som gikk igjen, var at pasienten var «gråtålabil». Jeg tenkte: Hvorfor kan de ikke skrive hva det er som gjør at hun er lei seg og lett tar til tårene? Egentlig har jeg tenkt at det var psykiaterne som skrev slik. Sånn er det visst ikke lenger. Psykologene skriver på akkurat samme måte. Bruk av substantiver og kategoriserende vendinger endrer selve setningsbygningen – språket blir oppstyttet, abstrakt og ofte uforståelig.

*Siri Erika Gullestad, professor i psykologi,
i Morgenbladet*

.....

KNUT NÆRUM,
komiker og forfatter

Lyden av ord

Jeg liker lyden av ord, noen mer enn andre, dette uten å bry meg om betydningen. Mange sykdommer har vakre og spennende navn, som *sanktveitsdans* og *trombose*. Jeg liker ord som krever tilløp, slike du ikke kan si uten å høres og se ut som en full mann som forsøker å virke edru, som *hutaheiti* og *bast-skjørt* og *klorofyll* og *sisik* og *bugne*.

Jeg setter pris på *le mot juste*, det spissede sluttpoenget, formuleringen som legger debatten død. Hvis et poeng er godt nok formulert, kan man sette pris på det uten å være enig. Det er det gode ordet som vinner, ikke den gode tanken. Så rygg-radsløs går det an å bli når man bare er tilstrekkelig glad i ord. Jeg bruker gjerne slike litt jålete lånord og -uttrykk som *le mot juste*, siden jeg vet hvor glad de blir, de få som kan dem.

Jeg finner behag i at det sies mye med få ord, som når Aukrust skriver i *Bror min* om stemninga innendørs i Alvdal på kalde dager: «Foran komfy'r'n var det levelig, men lite å ta seg tel. Enkelte råskinn leste romaner. Andre satt og tenkte, men de fleste bare satt.»

Det er disse gledene som gjør at jeg skriver. Jeg er så privilegert at jeg kan leve av å sette sammen ord. Man skal ikke mange generasjoner til-

bake før vi nordmenn kommuniserte med hverandre gjennom gryntelyder og juling. Jeg husker hvordan familiesammenkomster på sekstitallet var preget av fåmæltighet og neseblod. Et høyt utviklet samfunn kjennetegnes derimot av at man kan betale mennesker for å drive med fjas.

Vi kan blant annet utvikle nye ord der de fortsatt mangler. Vi trenger for eksempel et ord for en beklagelse man kommer med uten egentlig å være lei seg. Her har jeg, uten foreløpig å lykkes, forsøkt å lansere begrepet «ubeklagelse». Jeg skulle gjerne ha hørt en statsråd si: «Dette er svært ubeklagelig.»

Det trengs dessuten et ord for den overraskende gode samvittigheten man kan ha når man gjør noe galt som kunne ha vært enda verre, som å satse på økt utvinning av olje og gass, siden kull gir enda større utslipp av klimagasser.

Og sist, men ikke minst bør vi finne et ord for de kontrasterende følelsene man kjenner når man klikker seg inn på en nettartikkel som man syns andre burde holde seg for god til å lese.

Vi lever i en verden full av potensielle ord. For å si det med den kloke femåringen jeg spurte hva grov etter med spaden sin: «Jeg graver etter hull.»

Språk i spagaten

■ AUDHILD GREGORIUSDOTTER ROTEVATN

Tre av fire vestlandsungdomar skriv dialekt i staden for normert norsk på Facebook. Er det sosiale medium som skal sende nynorsken på sotteseng? Ikkje nødvendigvis.

2014 vart eit år for mediehistoriebøkene. For første gong gjekk eit sosialt medium forbi dei tradisjonelle på statistikkane. Facebook var større enn NRK1. Norske mediehus uroar seg over at internasjonale aktørar passerer dei nasjonale, særleg med tanke på annonseinntektene. Men Facebook er også den einaste kanalen på lista over dei ti største mediekanalane i Noreg som ikkje har redaktør. Sosiale medium er utan ferdigprodusert innhald. Brukarane sjølve skaper og deler alt innhaldet. Her finst ingen raud penn. Språk og innhald er på sjølvstyr. Kva skjer med språket der det ikkje finst retningslinjer eller kontroll?

Ein kanal for alle

Korleis og kvifor skriv ungdomar i dei fire vestlandsfylka Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal på sosiale medium? Det har eg undersøkt i mastergraden ved Nynorsk skriftkultur ved Høgskulen i Volda. 142 avgangselevar i vidaregåande skule deltok i den digitale undersøkinga i juni 2014. Undersøkinga viser at sosiale medium er ein viktig mediekanal for ungdommane, og heile 43 prosent svarar at Face-

book er «viktig» eller «svært viktig» for dei. Alle deltakarane har profil på Facebook. Ni av ti brukar Facebook kvar dag, og eit fleirtal er innom Facebook meir enn fem gongar dagleg.

I undersøkinga har 70 prosent nynorsk som hovudmål og 30 prosent bokmål. Som lista viser, skriv tre av fire mest dialekt på Facebook. Mange av dei skriv også normert språk og engelsk, men dei brukar heilt tydeleg dialekt mest:

Kva språk brukar du mest på Facebook?

Mest dialekt	74,6 %
Mest nynorsk	20,4 %
Mest andre språk	2,8 %
Mest bokmål	1,4 %
Mest engelsk	0,7 %

Korleis dei brukar dialekten, seier ikkje undersøkinga noko om, men deltakarane har svart på spørsmål om korleis dei oppfattar sitt eige talemål. Dei som oppfattar sitt eige talemål som «ein tydeleg dialekt frå heimstaden», har noko større dialektbruk enn dei som snakkar ein blandingsdialekt. Kompetanse frå talespråket vert altså med over til skriftspråket. Likevel er tala

klare: Det normerte skriftspråket står svakt på Facebook.

Det at kvar femte ungdom skriv normert nynorsk, fortener ein kommentar. Her finn vi i hovudsak elevar frå Sogn og Fjordane og Voss. Desse elevane er i ei særstilling. Nynorskfylket Sogn og Fjordane har Noregs tyngste nynorskhegemoni. Den fysiske verda rundt språkbrukaren spelar altså ei rolle, sjølv når dei skrivande deltek i globale, sosiale medium. Likevel finn vi mange som skriv mest på dialekt også i Sogn og Fjordane. Kva er så årsakene til denne skrivepraksisen?

Snakkeskriving

Den viktigaste grunnen til at ungdom skriv på dialekt, er «fordi det er slik eg snakkar» og «fordi det er uformelt»:

Kvifor skriv du dialekt på Facebook?

Det er slik eg snakkar	76,7 %
Det er uformelt	45,8 %
Det er det eg kan best	15,8 %
Det passar på Facebook	11,7 %
Andre gjer det	5,8 %
Det er fint	5,0 %
Eg er ikkje så flink i rettskriving	4,2 %

Undersøkinga viser at dialektane oftast blir brukte i nettprating, men ikkje berre der. Over 30 prosent opplyser at dei skriv dialekt over alt på Facebook. Undersøkinga viser også ein samanheng mellom dialektskriving, bruk og nettverk. Det kan sjå ut som omfattande bruk og stort nettverk fører til meir dialektskriving. På mange måtar er dette naturleg. Nettprating er det som liknar mest på ein munnleg samtale.

«Facebook er no større enn NRK1.»

Med nettprating oppstår digitale sandidialogar som har ei munnleg form, men der fingrane må ned på tastaturet. Element som tidlegare ikkje var del av den skriftlege kommunikasjonen, har no fått plass: den direkte respon- sen, kjensleteikn og ord som markerer handling (*ler*) eller lydar («hm»). Ei- genskapane frå det munnlege språket vert med over i skriftspråket i sosiale medium. Språket her kan difor gjerne kallast *snakkeskriving*. Ungdomane bru- kar eit skriftspråk som ikkje «finst».

Dialektar har vore til stades i skrift i nærast all tid. Asbjørnsen og Moe brukte dialekt i eventyra sine for å gjere det heile meir autentisk. Også i seinare populærkultur har dialektane fått stort spelerom. Likevel er omfanget av dia- lektbruken i sosiale medium så omfat- tande og gjennomført at ein kan kalle det ein ny kultur for skrift. Tidlegare omtala ein gjerne språket på Internett som *nettspråk*. Det er ikkje lenger pre- sist nok.

Kanalar for dialekt

Elevane i undersøkinga brukar gjerne normert skrift andre stader i nettbasert kommunikasjon, som e-post, bloggar og kommentarfelt i nettaviser:

I kva andre samanhengar skriv du dialekt?

SMS	100 %
Snapchat	90,8 %
Instagram	63,9 %
Twitter	23,5 %
E-post	5,0 %
Andre sosiale medium	5,0 %
Blogg	3,4 %
Kommentarfelt	0,8 %
Skulearbeid	0,8 %
Søknader	0,8 %

Resultata viser at ein i dag ikkje kan lage ein samlekategori for *nettspråk*. Det di- gitale språket til desse elevane er meir avansert. Facebook er meir dialogbasert enn e-post og blogg (som begge også er nettbasert), og bileta har ein viktig funksjon. Begge delar kan brukast som forklaringsmodellar. Foto har heile tida vore viktig på Facebook, og no deler vi bilete som berre eit fåtal menneske såg tidlegare, med fleire hundre andre. In- timsfæren har kome til skjermen. Vi ser på kvarandre og snakkar saman, som om vi sat i ein virtuell sofa.

Undersøkinga viser at vi har fire store dialektkanalar: SMS, Facebook, Snapchat og Instagram. Eit fellestrekk ved dei er at alle har bilete og tekst kopla saman. Det private fotoalbumet har ikkje berre vorte digitalisert, men publisert. Noko som før var intimt og privat, har kome ut frå heimen og inn på verdsveven. Språket følgjer med bileta, og tekst og bilete kan forsterke kvarandre som identitetshandling: Pri- vate foto går hand i hand med snak- keskrivinga, nær talemålet. Både det talte og skrivne språket seier noko om kven vi er, og kven vi vil vere.

Ein ser òg at ungdomane har stor språkkompetanse. Dei skil mellom ulike kanalar og vekslar det språklege uttrykket sitt. Desse heildigitale ung- domane har i tillegg ein kompetanse som foreldra deira ikkje hadde på same måten: Dei kan skrive for eit publikum og får respons på det dei skriv. Medan foreldregenerasjonen produserte tekst for læraren, kanskje nokre handskrivne brev og hemmelege lappar i skuletima- ne, produserer dagens russ mykje meir tekst – og tekstar som har lesarar.

Dialektar eit gode?

Vekslinga mellom ulike kanalar, ulike

«Ungdom skriv dialekt på Facebook fordi det er slik dei snakkar.»

grupper av mottakarar og ulikt språk gjer at elevane har ein stor metaspråkleg kompetanse, i tillegg til kommunikasjonskompetansen. Snakkeskrivinga kan dermed finne sin plass ved sida av det normerte språket. Ungdomane ser ut til å meine at snakkeskrivinga høyrer heime i somme kanalar, og ikkje i andre. Det er ikkje naturleg for dei å skrive dialekt i alle samanhengar, og dei meiner openbert at dei har bruk for normert språk i tillegg. Slik sett treng ikkje stor tekstproduksjon på dialekt vere noko trugsmål for verken bokmål eller nynorsk.

Ungdomane skriv altså på dialekt fordi dei vil skrive slik dei snakkar. Det er eit paradoks når ein veit at normeringa, særleg den nynorske, i stor grad

legheit er godt kjende.

Dialektar i verbalspåk er ikkje berre akseptert, men eit gode. Då er det vel ikkje nødvendigvis eit teikn på forfall at det også finst i skrift som ligg tettare opp til tale som form? Sosiale medium ligg nærare oss som individ, fordi vi sjølve skaper innhaldet, vel publikum og graden av offentlegheit. Skriftuttrykket rykkjer nærare privat- og intimsfæren enn tradisjonelle medium. Ein er ein aktiv deltakar, ikkje ein passiv mottakar. Difor er det kanskje heilt naturleg at skrivepraksisen er annleis. Ungdomar i 2014 er erfarne digitale konsumentar – og skil mellom kanalar og ulike domene for skrift.

«Det høver ikkje same Segl åt alle Båtar», sa Ivar Aasen. Ungdommane

«Ungdom skil mellom ulike kanalar og vekslar det språklege uttrykket sitt.»

er bygd på talemålet. Difor er det sjølv-sagt relevant å stille spørsmålet om nynorsken er normert for langt unna talemålet, og om dette kan vere ei underliggjande årsak til at ungdom skriv på dialekt. Svaret er ikkje nødvendigvis ja, sidan ungdomane brukar normert språk på andre domene. Spørsmålet gir likevel grunnlag for språkvitskapleg refleksjon. Kanskje kan kompetansen i vekslinga mellom dialekt og normert skrift faktisk også vere positiv, sidan læring og kompetanse gjer at ein meistarar begge delar, og sidan dialekt og normert skrift gir ein tospråkleg situasjon. Dei kognitive fordelane ved fleirspråk-

si fleirspråklegheit er i høg grad kontekstuell. Å skrive på Facebook er noko anna enn å skrive eit lesarinnlegg i avisa. For i 2014 er ikkje «media the message», og heller ikkje er «content king». I 2014 er det konteksten som legg premissane for val av skrift.

.....

Audhild Gregoriusdotter Rotevatn er utdanna journalist, har mastergrad i nynorsk skriftkultur og er redaktør i det digitale oppslagsverket allkunne.no.

Fagfolk som ordsmedar

■ GISLE ANDERSEN OG OLE VÅGE

Framandkrigar og pøbelgran. Strøymeteneste og deleøkonomi.

Mange av nyorda i språket vårt er opphavleg fagtermar som er gjorde alminnelege i avisartiklar og på nettet.

Nye ord vert laga kvar dag, nokre slår rot i språket, men dei aller fleste er døgnfluger, og vi ser aldri noko meir til dei. Men kor kjem nyorda frå? Nokre kjem nok frå journalistar som lagar korte og kreative overskrifter, andre kjem frå ungdom som dannar sin eigen sjargong. Om vi ser på kåringane av årets ord dei siste åra, er det likevel ei anna kjelde som peiker seg ut. Mange av nyorda vi nyttar i språket vårt, kjem eigentleg frå fagspråket. Det er altså fagfolk som står bak dei.

Framandkrigar

Årets ord i 2014 oppstod fordi terrorforskarar trong eit nytt og treffande ord for eit framveksande fenomen. Ein *framandkrigar* er ein person som reiser til framande land for å krige, ikkje på vegner av sitt eige land, men på grunn av personleg overtyding. Eksisterande

omgrep som *frontkjempar*, *leigesoldat* og *friviljug* vart for upresise. Media-interessa har vore enorm, og vegen frå ein forskingsartikkel til ein avisartikkel kort. Ordet vert så vanleg at ein ikkje tenkjer over at det kjem frå fagspråket.

Teknologi for alle

Den teknologiske utviklinga formar mykje av samfunnsutviklinga vår. Det gjeld ikkje minst informasjonsteknologien. Det er difor ikkje unaturleg at vi får nye ord derifrå. Før høyrde vi på musikk på CD eller radio. Film såg vi på kino, tv eller DVD. Ny teknologi gjer at vi strøymar musikk og film. *Strøyming* og *strøymeteneste* er på veg til å verte ord i daglespråket vårt. Det gjeld ikkje minst *nettbrett*. Dei er ord frå tidligare kåringar.

I den siste kåringa hamna *stordata* på lista. Det er eit godt norsk ord for

STRØYMETENESTE

deleøkonomi

LUSESKJØRT

pøbelgran
bitcoin

det som på engelsk vert kalla *big data*. Omgrepet skal dekkje datamengder som er så store og komplekse at det er vanskeleg å gjere nytte av dei med hjelp av vanlege dataverktøy. Det kan vere datamateriale om til dømes alle telefonsamtalene i Noreg eller kjøpshistorikken vår hos daglegvarebutikkane. Dette rakar deg og meg sidan saka også dreier seg om personvern. Ny teknologi har oftast etiske og miljømessige sider.

Det gjeld også nyordet *luseskjørt*, eit anna ord frå kåringa i fjor. Miljøsidene til fiskeoppdrettsnæringa vedkjem samfunnet, både folk i nærmiljøet og oss andre som et laks. Eit gjennomgåande problem i næringa er lakselus. No har næringa tatt i bruk ei slags kappe som skal dekkje notposen i oppdrettsmerdene. Denne teknologiske nyvinninga har fått det kreative ordet *luseskjørt*.

Engasjerte fagfolk

Eit faguttrykk frå økologien vitnar om at forskarar engasjerer seg i miljøspørsmål òg. Nemninga *pøbelgran* vert brukt om gran som vert planta utanfor det naturlege voksterområdet, og som dimed kan vere ein miljøtrugsel. Ordet er råkande, men ikkje heilt nøytralt. Det kan dessutan sporast tilbake til botanikaren Knut Fægri, som tok det i bruk allereie i 1950-åra. Det var likevel først i fjor at ordet kom i bruk utanfor fagfeltet.

Mange hugsar sikkert utdelinga av nobelprisen til Moser-ekteparet i desember. Nyoppdagingar i forskning og

ikkje minst utmerkingar som denne skapar ein formidlingstrong. I komplekse saksfelt frå forskningsfronten er vi avhengige av gode fagtermar som gjer at vanlege lesarar lettare forstår fagstoff. Oppdagingane av *gittercelle* var eit svært godt høve til formidling av nevrovitskap til ålmenta. Ordet *gittercelle* fungerer betre enn engelsk *grid cell* og hybridene *gridcelle*, som også har vore nytta på norsk.

Økonomiske nyord

Økonomi gjennomsyrrer samfunn og politikk, og fagtermar frå feltet trengjer inn i språket vårt. Eit ganske nytt omgrep er *deleøkonomi*, også kalla *delingsøkonomi*. Det er ei sekkenemning for korleis privatpersonar nyttar Internett for å kjøpe, selje, leige eller byte varer og tenester. Det kan vere bruktmarknad på nettet, overnatting heime hos folk når ein er på reise, eller bilkollektiv. Andre økonomirelaterte nyord i dei siste åra er *bankunion*, *grexit*, *bitcoin* og *betalingsmur*.

Sjølv om vi ikkje alltid er klar over det, nyttar vi ord som egentlig kjem frå fagspråket. Samstundes kan ord som verkar heilt nye for oss, allereie ha vore nytta ei stund av forskarar. Vegen frå laboratoriet til kjøkenbordet er kortare enn vi trur.

.....
Gisle Andersen er professor ved Noregs handelshøgskole, og Ole Våge er seniorrådgjevar i Språkrådet.

stordata

betalingsmur

grexit

gittercelle

framandkrigar

bankunion

Det store bokmålet og den vesle nynorsken

Nynorskskrivande ungdom har eit langt skjørare forhold til hovudmålet sitt enn bokmålsbrukarar. Det viser ei masteroppgåve som undersøker kva som ligg bak språkvalet til ungdomar i indre Agder.

Ingunn Kleggetveit har i masteroppgåva *Eg eller jeg* frå Universitetet i Agder intervjuet 49 elevar i den vidaregåande skulen, alle med nynorsk som opplæringsmål frå grunnskulen. 25 av ungdomane har gått over til bokmål i skulen, medan resten har halde fram med nynorsk. *Kven vel kva og kvifor*, ville Kleggetveit vite. Og bokmålet dreg elevane til seg, anten dei brukar det i klasserommet eller ikkje.

Byen, bygda og bokmålet

Dei ungdomane som i haldningar orienterer seg vekk frå heimstaden og mot det urbane, føretrekkjer nesten utan unnatak bokmål. Då skulle ein kanskje tru at dei som er i den motsette enden av skalaen, sterkt lokalt orienterte, har halde fram med nynorsk. Men slik er det slett ikkje alltid. Med andre ord: Byen og bokmålet er sterkt knytte i hop for elevane, men samanhengen mellom bygda og nynorsken er langt frå like klar.

Kva er det som får ein del av «lo-

kalpatriotane» til å gå over til bokmål? Her peikar to forklaringar seg ut. Nesten alle dei som skriv bokmål, oppgjev som grunn at det er den målforma dei meistrar best. I tillegg har bokmålelevane i langt større grad enn nynorskelevane ei praktisk tilnærming til språkvalet, som at det er den mest dominerande målforma i samfunnet.

Ei framtid med nynorsk?

Og kva med dei som har halde på nynorsken? Blant desse ungdomane dominerer sosiokulturelle forklaringar som identitet og språkpolitikk. I tillegg oppgjev somme at dei vel nynorsk fordi dei treng å halde rettskrivinga ved like. Men tilhøvet mellom nynorskelevane og hovudmålet deira er skjørt. Berre ein av tre trur dei kjem til å bruke den målforma mest i framtida. Og medan bokmålsbrukarane stort sett held seg til den målforma i det dei skriv og utanfor skulen, vekslar nynorskelevane mellom skriftspråka i langt større grad.

Språkpolitikk for elevar i minoritetsposisjon

■ ELI BJØRHUSDAL

Offentleg norsk språkpolitikk sikrar nøytralitet, ikkje nynorsk eller bokmål. Nøytralitetspolitikken kan hindre ordningar som særleg styrkjer elevane i mindretalsposisjon – altså nynorskelevane.

I somme regionar i Noreg skifter over 70 prosent av elevane frå nynorsk til bokmål som hovudmål. Det har konsekvensar for nynorsk som bruksspråk, og norske språkstyresmakter ser då òg målbytet i skulen som uheldig. Det går fram av stortingsmeldingane *Mål og mening* (nr. 35, 2007–2008) og *Språk bygger broer* (nr. 23, 2007–2008) og av *Språkstatus 2012. Språkpolitisk tilstandsrapport frå Språkrådet*. Likevel har ikkje statleg språkforvaltning hatt dette som eit arbeidsfelt.

Språkpolitikken si rolle

Språkmeldinga *Mål og mening* er det mest omfattande av nyare norske språkpolitiske styringsdokument. Meldinga forstår språkskiftet i skulen som eit resultat av dårlege rollemodellar, til dømes nynorsknegative lærarar, som ein måte å tenkje karriere på og som fylgjer av andre *haldningar* blant elevar og lærarar. I desse haldningane ligg altså årsakene til språkskiftet og dermed kjelda til endring, medan spørsmålet om kva *politikken* kan gjere, ikkje får

merksemd. I norsk språkpolitisk forvaltning finn me lite forståing for kva rolle nettopp språkpolitisk forvaltning kan spele, både som årsak til nynorskens utfordringar, og som tiltak i høve til dei.

Påstandane i språkmeldinga står i eit nesten paradoksalt tilhøve til statens eigen språkpolitikk for ungdomssteget og vidaregåande skule. Elevar i desse skuleslaga har heller få formulerte språklege rettar: Dei har rett til å levere skriftlege svar på hovudmålet sitt og til å få læremiddel og eksamensoppgåver på fyrstespråket. Men dei har ikkje formell rett til å få undervisning på eller opplæring i språket sitt. Rett nok er denne mangelen likt fordelt mellom nynorskelevar og bokmålselevar. Men i ein asymmetrisk språksituasjon vil han berre ha konsekvensar for minoriteten, og i språkblanda klassar er den oftast nynorsk. Nynorskelevar som hamnar i ein språkdelt åttandeklasse dominert av elevar med bokmål som hovudmål, vil ha små sjansar til å sjå nynorsk på tavla eller i lærarskriv. Dei har heller ik-

kje krav på opplæring i nynorsk formverk og rettskriving ut over det som sidemålsopplæringa til medelevarane deira kan gje.

Statleg språknøytralitet

Når ein vurderer tiltak for å styrke nynorsk som bruksspråk og redusere målbyttet, kan ein ikkje sjå bort frå kva for språkpolitikk som vert ført. Norske styresmakter sin argumentasjon for språkpolitiske ordningar på kultur- og opplæringsfeltet har gjennom stordelen av 1900-talet ikkje hatt som premiss at nynorsk og/eller bokmål er kulturelle storleikar med eigenverdi for staten. I staden har universell likebehandling vore den verdien som har heimla offisiell språkpolitisk argumentasjon.

Rettar for mindretalsspråkgruppa har ikkje vore grunngevrne i interessene denne gruppa har i å tryggje språ-

teten gjer seg særleg gjeldande på opplæringsfeltet. Dei siste 20 åra har nok kulturstyresmaktene i større grad argumentert med at nynorsk har eigenverdi, men også her handlar det mest om formell likebehandling.

Fylgjer for nynorskelevane

Eg forstår dagens språkrettslege situasjon for ungdomssteget og vidaregåande skule i ljøs av den offentlege språknøytraliteten. Nøytraliteten kan ha hindra ei forståing av at problema for nynorsken etter barnesteget har å gjere med (manglande) politikk, ikkje berre med elevane sjølve. Nøytralitetspolitikken kan òg sjåast som eit hinder for differensierte ordningar som bøter på dette for nynorskelevane: Det vert ikkje regulert for å sikre at særleg nynorskelevar i minoritetsposisjon får opplæring i og vert eksponert for fyr-

«Språkopplæringa er forma som om nynorsk er eit like stort og sterkt språk som bokmål.»

ket sitt, men i at nynorsk og bokmål skal ha like tilhøve i tevlinga. Staten har altså ikkje vilja ta stilling til om eit av språka burde nyttast meir eller mindre på somme domene, han har berre lagt til rette for like vilkår. Såleis er norsk språkforvaltning prega av ordningar som formelt likebehandlar dei to skriftspråka, og som i liten grad strekkjer seg ut over jamstillinga. Det er få døme på gruppedifferensiering i den politiske reguleringa av nynorsk og bokmål.

I avhandlinga *Mellom nøytralitet og språksikring. Norsk offentleg språkpolitikk 1885–2005* har eg kalla dette ein språkleg nøytralitetspolitikk. Nøytrali-

stespråket sitt, og det vert ikkje sett inn særlege tiltak for å hindre språkskifte frå nynorsk til bokmål. Norsk offentleg språknøytralitet «toler ikkje» opplæringspolitiske tiltak som har mindre bokmålsbruk og færre bokmålsbrukarar som ambisjon.

Norsk språkopplæringspolitikk er både retorisk og strategisk forma som om nynorsk er eit like stort og sterkt språk som bokmål, og for at nynorsk-skrivande 14-åringar står rette og rake i ei offentlegheit dominert av bokmål.

.....
Eli Bjørhusdal er fyrsteamanuensis i norsk ved Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Språklig insekt i mat

En gruppe studenter skal importere insekter til menneskemat og har spurt Språkrådet om å finne mer delikate ord for slike småkryp, gjerne fra dialekter eller gammelnorsk.

Det trengs kulinariske betegnelser for både *insekter* og den større gruppa *landlevende leddyr*, som også omfatter skorpioner og edderkopper. Det er dessuten etterlyst et kortere ord for melbillelarver.

Slektskap – atferd – konsistens

Dialektene og gammelnorsken er fattige på hyggelige ord for leddyr og mangler dessuten zoologisk klare samlebetegnelser på det øverste nivået. Vi har mange betegnelser over og under familienivå, som *flue* og *maur*, og dessuten diffuse samlebetegnelser med negativ klang, som *avåt*, *hater*, *mott* og *makk*. Småkrypene har vært mest relevante som skadedyr eller i kraft av et gjenkjennelig utseende.

Kan vi i stedet finne materiale i atferden til småkrypene? Verbene *vrимle*, *aule* og *kry* er relevante, men de er ikke lette å lage noe av. Synonymet *kraule* har et tilhørende substantiv *kraul*. Det er godt, men lite kjent.

Sprø retter av leddyr med skall kan trenge et eget navn, à la *knaski*, *krips* eller *knusp*. Enkelte bløtere retter kunne kanskje hete *mushi*, som ifølge studentene er japansk for landlevende leddyr. Det er jo et fint motstykke til *sushi*.

Folk og ørfe

Det beste utgangspunktet er kanskje utnyttelsen av dyrene og forholdet til andre husdyr. Knøttlite kjøttfe kan kalles *knøttfe*, og kjøttet kan kalles *knøtt*. *Knøttkaker* til middag er vel ikke så avskrekkende?

Går vi ut fra ørsmått *fe*, får vi *ørfe*. Ørfeet kan kravle rett inn i en forskrift sammen med *storfe*, *småfe* og *fjørfe*. Landlevende leddyr kan kalles *leddfe* og insekter ganske enkelt (*mat*)*insekter*. *Minife* bør reserveres for noe litt større eller brukes om alt som er mindre enn småfe. (Ordet *mikro* er vanskelig å bruke på grunn av ovnsbetegnelsen.)

Melmums

Meletende billelarver egner seg særlig godt som menneskeføde, selv om mange synes larver er eklere enn kryp med skall. *Larve* og *åme* er nok mer spiselige ord enn *orm* og *mark*, som gjerne er knyttet til sykdom hos dyr og mennesker. Hvem ville vel bedt om en *Big Makk*, spist sushi og *makk*i eller servert gjestene *maggo(d)t* til kaffen? Det latinske slektsnavnet *tenebrio* er en mulighet, men litt for jålete og kamuflert. Språkrådet bestiller heller *melmums/mjølmmums*, for vi skal jo mumse i oss noe som mumser mel.

Språkrådet ti år

■ SVEIN ARNE ORVIK

Etter ti år med Språkrådet har Noreg fått ein ny språkpolitikk. Og Språkrådet har tatt steget frå norsk språk til språk i Noreg.

Det er ti år sidan Språkrådet, statens fagorgan i språkspørsmål, vart oppretta. Medan forgjengaren Norsk språkråd arbeidde mest med rettskriving, arbeider Språkrådet spesielt med å styrke stillinga til det norske språket i samfunnet. Og med åra har ansvaret vorte utvida til å gjelde meir enn norsk.

Ny språkpolitikk

I 2005 tok utgreiinga «Norsk i hundre!» – skriven på oppdrag frå Språkrådet – til orde for ein ny, samla språkpolitikk for Noreg. Ho la hovudgrunnlaget for stortingsmeldinga «Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk» frå 2008. Meldinga gav landet ein språkpolitikk for alle samfunnssektorar. Hovudmålet i språkmeldinga er å sikre norsk som eit fullverdig, samfunnsberande språk. Det skal òg leggest til rette for likestilling mellom bokmål og nynorsk og takast omsyn til det fleirspråklege mangfaldet, behovet for framandspråkkompetanse og nordisk språkfelleskap.

Språkrådet vart oppretta med eit sekretariat leia av ein direktør og med eit styre med overordna ansvar. Etter eit år vart organisasjonen utvida med fagråd som forankrar Språkrådet i ulike delar av samfunnet.

Språkstyrking og fagspråk på norsk

Vi engasjerer oss på samfunnsområde

der norsk er under press frå engelsk, slik som høgare utdanning og forskning, terminologi, nærings- og arbeidsliv og IKT. Arbeidet har skjedd i samarbeid med viktige aktørar i sektorane.

Vi oppretta nyleg ein eigen seksjon for fagspråk og språk i samfunn og høgare utdanning. Språkrådet har rolla som nasjonalt samordningsorgan for terminologi. Gjennom prosjekt, kurs, rettleiingsmateriell m.m. bidrar vi til at institusjonar utviklar og gjer terminologi på norsk tilgjengeleg.

Opplæring, klarspråk og måljamstilling

Språkrådet er ein pådrivar for at opplæringspolitikken skal bygge på språkpolitikken. Arbeidet skjer i dag gjennom seksjonen for språk i skule og offentleg forvaltning. Språkrådet samarbeider med andre fagmiljø om å skape språkinteresse blant elevar og skaffe kunnskap om språkopplæringa.

Sidan 2006 har vi arbeidd mykje med å få statsorgan til å skrive klart og korrekt, særleg gjennom prosjektet «Klart språk i staten» frå 2008. Ei evaluering viser at prosjektet klarte å skape merksemd om klarspråk og hjelpe statlege verksemder i gang med arbeidet. No deltek vi i eit eige prosjekt som skal gi betre språk i utvalde lovtekstar. Vi hadde elles to representantar i gruppa som skreiv nynorskversjonen

av Grunnlova som Stortinget vedtok i jubileumsåret 2014.

Språkrådet fører tilsyn med korleis statsorgana følger opp mållova. Mange statsorgan brukar for lite nynorsk, men dei siste tala viser at det no er framgang, og at nynorskbruken går opp på viktige punkt. Vi spreier informasjon og held nynorsk kurs for statsorgan.

Språkrøkt og rådgiving

Språkrådet har laga ny rettskriving for bokmål (2005) og nynorsk (2012), utan det tidlegare skiljet mellom såkalla hovudformer og sideformer. Vi har no fullmakt til å normere bokmål og nynorsk.

Å utvikle ordbokpolitikk har vore ei hovudsak dei siste åra. I *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* viser vi korleis ord skal skrivast etter den offisielle rettskrivinga. Nettutgåvene av ordbøkene vert brukt fleire titals millionar gongar i året. Svært mange får òg språkhjelp på språkrådet.no og ved direkte kontakt med Språkrådet.

Språkrådet observerer språkutviklinga og har sidan 2008 kåra årets ord.

Vi har i dag ein eigen seksjon for språkrøkt og rådgiving og administrerer den statlege stadnamntenesta. Frå 2007 har vi heidra framifrå bruk av norsk språk i sakprosa ved å dele ut Språkprisen på den årlege Språkdagen.

Større språkleg mangfald

I 2011 tilsette Språkrådet den første rådgivaren for teiknspråk. Vi har vorte ein viktig aktør i arbeidet med å heve statusen til teiknspråk i samfunnet. Vi informerer om at norsk teiknspråk er eit fullverdig språk og om rettane teiknspråkbrukarane har.

I 2013 fekk Språkrådet ein eigen rådgivar med ansvar for dei nasjonale minoritetsspråka kvensk, romani og romanes og for nyare minoritetsspråk. Arbeidet skjer i nær kontakt med språkbrukarar, fagmiljø og interesseorganisasjonar. Vi har samla språkbrukarar til ein årleg minoritetsspråkdag.

Språkrådet kom altså til for å styrke det norske språket. Med språkmeldinga vart ansvaret utvida, og vi har fått slagkraft til å fremme også andre språk enn norsk.

Sidan 2007 har Språkrådet arrangert den årlege Språkdagen. Reggaeartisten Admiral P hadde innslag på Språkdagen 2011.

Foto: Gorm Kallestad / NTB Scanpix

Språkforening av øst og vest

■ KARINE STJERNHOLM

Talemålet i Oslo øst og vest smelter sammen, for oslofolk snakker mer likt enn før. Men vi kan likevel ikke avskrive de språklige skillelinjene i byen, konkluderer Karine Stjernholm i doktoravhandlingen sin.

Oslo er tradisjonelt en språklig todelt by. Vestkantmålet, med opphav i dansk, og østkantmålet, med opphav i norske dialekter på Østlandet, har tradisjonelt blitt regnet som to *varieteter*. (Varietetsbegrepet er en mer nøytral beskrivelse av selvstendige språksystemer enn dialektbegrepet.) Tidligere markerte de to varietetene geografiske skillelinjer, men de var samtidig sterke markører for hvilket sosialt lag man tilhørte. Variantene *døra* og *døren* kunne begge stikke seg ut i den rette sosiale tilstelningen.

Men i tråd med at de sosiale skillene i Oslo er mindre enn før, er også språk-

ket blitt mer ensartet. Øst- og vestkantmålet har med årene smeltet såpass sammen at det i dag er rimelig å snakke om én varietet. Det viser undersøkelser av de omfattende samlingene ved Universitetet i Oslo med opptak av oslomål fra 1970-tallet og 2000-tallet. Men kan vi dermed avskrive den språklige øst- og vestkanten? Ikke nødvendigvis.

Stereotypier

Det at oslomålet kan beskrives som ett språksystem, betyr ikke at de språklige forskjellene mellom øst og vest er helt borte. For forskjellene handler ikke om ulike språksystemer, men om variasjo-

ner på det vi kan kalle trekknivå. Det betyr at vi typisk varierer mellom å si *boka* og *boken*, *hoppet* og *hoppa*, *hivi* og *hevet*.

Som en del av arbeidet med doktoravhandlingen *Stedet velger ikke lenger deg, du velger et sted*, samlet jeg inn informasjon om oslofolks meninger om oslomål. I spørreundersøkelsen Oslo-testen, som ble lagt ut på Aftenpostens nettsider, kom det inn svar fra om lag 50 000 oslobeboere, blant annet om de sier *hoppet* eller *hoppa* og *boka* eller *boken*. Hva folk mener at de sier, stemmer ikke nødvendigvis overens med hva de faktisk sier, men svarene fra Oslo-testen viser tydelig at folk på øst- og vestkanten fortsatt har ulike meninger om dette. På østkanten mener mange flere enn på vestkanten at de bruker a-ender i verb og substantiver, og på vestkanten rapporteres det tilsvarende om mye mindre bruk av a-ender enn i øst.

Når vi sammenligner disse meningene med opptak av talemål fra samme periode, ser vi at oppfatningene om oslomålets todeling er i tråd med de stereotypiske oppfatningene av øst og vest, selv om talemålet i øst og vest ikke er så forskjellig lenger.

Kort sagt: Selv om dialektene har smeltet sammen, lever bevisstheten om at noe språklig sett er øst og noe annet vest, i beste velgående.

Fremdeles øst og vest?

Man kan spørre seg hvorfor folk har så klare oppfatninger om Oslos todeling. Denne skillelinjen er nemlig fortsatt et sentralt element i byens identitet. Mye av forklaringen er historisk. Det er for eksempel fremdeles dyrere å bo i vest enn øst.

Den viktigste grunnen til at Oslo

fortsetter å være delt mellom øst- og vestkanten, er likevel at innbyggerne dyrker todelingen av byen. Delingen blir stadig tematisert i media, og det er mange som har klare, stereotype oppfatninger av hvordan øst- og vestkantbeboere er. Det fører til at øst- og vestkanten tiltrekker seg mennesker som identifiserer seg med de ulike stereotypiene, og på den måten opprettholdes forskjellene.

Språktilpassing

Når øst- og vestkantmålet smelter mer og mer sammen, utvider det grammatiske systemet sitt geografiske område. Osломålet utvikler seg også i takt med at Oslos grenser utvider seg. Talemålet til stadig flere osloborgere og østlendinger røper ikke lenger så tydelig om de kommer fra Oslo øst eller vest eller fra et annet sted på Østlandet. De velger heller en slags språklig nøytralitet. Det er ikke alltid vi ønsker at språket skal avsløre identiteten vår, og da har vi behov for å nøytralisere språkb Bruken.

En vanlig nøytralitetsstrategi er å veksle mellom å bruke trekk fra både øst- og vestkantmålet. Du sier kanskje *boka* i én setning og *boken* i den neste. Du sier kanskje *hoppa* i dag og *hoppet* i morgen. Og du sier kanskje *hivi* ved kjøkkenbordet og *hevet* i et jobbintervju. Ikke alle varierer mellom akkurat disse ordene, men alle varierer vi ordbruken i forskjellige situasjoner. For det er en svært effektiv metode for å tilpasse oss dem vi snakker med.

.....

Karine Stjernholm har doktorgrad i nordisk språkvitenskap fra Universitetet i Oslo og er for tiden seksjonssjef i Språkrådet.

Der solen går opp

■ ERLEND LØNNUM

Kampsport og krig, mat og underholdning og litt vær og vind er gjennomgangstemaer når man leter etter japanske lånord i norsk. Og da handler det om mer enn karate, karaoke og sushi.

Nippon eller Nihon er japanernes navn på sitt eget land. Det er satt sammen av *nichi*, som betyr 'sol', og *hon*, som betyr 'opphav', derav kallenavnet «solens land». Som mange andre japanske navn har det utspring i eldre kinesisk, *jih-pun* 'soloppgang', som har gitt *Japang* i malayisk, *Iapam* i eldre portugisisk og *Japan* i nederlandsk og så norsk, fra den gang oppdagelsesreisende europeere hadde vind i seilene. Allerede rundt år 1300 tok Marco Polo med seg varianter av formen *Cipangu* da han returnerte fra sine Kina-reiser til hjembyen Venezia.

Sur og salt, det er saken

I dag er det i restaurantmenyene vi finner de fleste japanske ord på norsk jord. Sushi og sashimi har for lengst fått plass på kjøkkenbordet – og etter hvert funnet veien inn i ordbøkene. For japanere gir matrettene også en annen mening, idet sushi egentlig betyr '(ris) laget med eddik' og sashimi 'stukket kjøtt'. Til fisken kan man nyte den japanske risvinen sake, som betyr 'alkohol'.

Den populære soyasausen *shoyu* betyr på sin side 'saltet saus', på samme måte som kineserne har kalt den *shi-yu* 'saltet olje'. Det var visstnok nederlenderne som brakte soyaen til Europa og dermed transitterte ordet. Et annet såkalt transittord er tempura, frityrstekt sjømat eller grønnsaker, som portu-

giserne først satte navn på, men som vi har lånt fra japansk. På portugisisk betyr *tempero* 'krydder', jamfør latin *temperare* 'blande på rett vis'.

Europeiske sjøfarere kan videre ha blitt utsatt for taifuner og tsunamier. Den tropiske syklonen taifun betyr 'stor vind' på japansk. Den har tatt veien østfra gjennom engelsk *typhoon*, derav den norske varianten tyfon, som visstnok er en sammenblanding av arabisk *tufan* 'orkan' (jf. gresk *typhon* 'virvelvind') og kinesisk *tai fung* 'sterk vind'. Det japanske ordet tsunami er en enorm havbølge fremkalt av undersjøiske jordskjelv eller vulkanutbrudd og kan direkte oversettes med 'havnebølge'.

Hard og myk kamp

På kampscenen spiller japanerne flere kjente roller, blant annet gjennom karate, som betyr 'tom hånd' (opprinnelig 'kinesisk hånd'), judo, som betyr 'myk vei', jiu-jitsu, som betyr 'myk kunst', kendo, som betyr 'sverdets vei', og sumo, som betyr 'kamp'. Et siste tilskudd er kampteknikken aikido, som 'harmoniserer sjelens vei': *ai* 'tilpasse' + *ki* 'sjel' + *do* 'vei'.

Japanerne har også gått 'krigens vei' (budo) og satt spor i militærhistorien. Selvmordsmetoden harakiri handler om 'bukskjæring', kamikazeflyvningen er forskjønnet til en 'guddommelig vind', krigeradelstittelen samurai kan

«Den store bølgen ved Kanagawa» (神奈川沖浪裏), tresnitt av Katsushika Hokusai

oversettes med 'vakt' eller 'tjener', og samuraifilmenes shoguner er rett og slett 'hærledere'.

Keiserlig karaoke

En håndfull japanske lånord kan kategoriseres som underholdning, med karaokeen som den kanskje mest kjente. *Kara* betyr 'tom', jamfør karate, og *oke* er en kortform av *okesutora*, en tilpasning av det engelske lånordet *orchestra* til japansk lydfølge (fonotaks). Tallspillet sudoku betyr 'tall alene', diktformen haiku danner en 'fornøyeelig setning', mens den keramiske teknikken raku

har navn etter 'nytelsen'. Geishaer i kimono kan forklares med *gei* 'kunst' + *sha* 'menneske' og *ki* 'ha på seg' + *mono* 'ting', altså en type påkledd kunstnernesker, hvis man skal ta dem på ordet.

Et avsluttende sidespor går langs 'gudenes vei', som er shintoismens bokstavelige betydning, etter mønster fra kinesisk *shen tao*. Nasjonalreligionen shintoisme lærer japanerne at de gamle mikadoene er guddommelige der de vokter porten til keiserpalasset i Tokyo. For den keiserlige tittelen mikado betyr nettopp 'den høye port' i landet der solen går opp.

Andre japanske lånord i norsk

emoji	(smilefjes o.l.): e 'bilde' + <i>moji</i> 'tegn'
ginkgo	(tretype): <i>gin</i> 'sølv' + <i>kyo</i> 'aprikos', pga. treets lyse frukter; fra kinesisk <i>yinxing</i>
no	(skuespill): 'talent'; fra kinesisk
rickshaw	rickshaw (sykkeltaxi): <i>jirinrikisha</i> : <i>jiri</i> 'person' + <i>riki</i> 'styrke' + <i>sha</i> 'vogn'; fra kinesisk
shiitake	(sopp): <i>shii</i> 'eiketretretype' + <i>take</i> 'sopp'
sukiyaki	(matrett): <i>suki</i> 'skive' + <i>yaki</i> 'matlaging'
tatami	(risstråmatte): av <i>tatamu</i> 'folde'
yakuza	(japansk mafia): <i>ya</i> 'åtte' + <i>ku</i> 'ni' + <i>za</i> 'tre', jf. den verste hånden i kortspillet <i>sanmai karuta</i>
yen	(japansk myntenhet): 'rund ting'; fra kinesisk
zen	(religiøs retning): fra sanskrit <i>dhyana</i> 'meditasjon' og kinesisk <i>chan</i> 'fred og ro'

Oversette ord?

■ ERLEND LØNNUM

Dugnadsånd er et særnorsk ord som ikke uten videre lar seg oversette til andre språk. Det samme gjelder svensk *mångata*, tysk *Waldeinsamkeit*, spansk *sobremesa* og mange andre uoversettelige ord i verdens språk.

Dugnad vil si at man går sammen og gjør en gratis innsats for noe, gjerne som vårdugnad i borettslaget, loppe-marked for skolekorpset eller nettdugnad à la Wikipedia.

Ordet kommer fra norrønt *dugnaðr* og betyr 'hjelp'. Det nærmeste tilsvaret i andre språk er arbeidsgrupper og frivillig arbeid. Svensker snakker om *kollektiv arbeidsinnsats*, engelskmenn om *voluntary work*, tyskere om *Gemeinschaftsarbeit* og franskmenn om *travail de groupe*. Dugnaden ser vi derimot ut til å ha for oss selv.

Enslige ord

Slik er det også i andre språk, der kulturelt betingede ord og begreper ikke er like lette å oversette. Lingvisten Guy Deutscher har samlet noen av dem i boken *Through The Language Glass*. Han reflekterer blant annet over

svensk *mångata* («månegate»), et ord for stripen av lys som oppstår når månen skinner som en vei på vannet, og japansk *komorebi* («flyktende trelys»), et ord for lyset som oppstår når sollys filtreres gjennom løvet på trærne. Og i nærkontakt med naturen, særlig i skogen, kan man føle seg ensom og forlatt, det som på tysk kalles *Waldeinsamkeit* («skogsensomhet»).

De romanske språkene har også sine særegenheter: Spansk *sobremesa* («over bordet») handler om praten om maten rundt bordet etter et måltid. Italiensk *culaccino* («glassgrums») setter ord på den våte ringen som duggfriske glass etterlater seg på bordet. Og fransk *dépayement* («avlanding») beskriver følelsen av ikke å være i sitt hjemland, av å være en fremmed.

Fremmede ord

I andre språk finner vi flere «fremmedord» som krever en forklaring: Hawaiere trenger bare to små ord, *pana poʻo*, for å uttrykke at man klør seg i hodet for å komme på noe man har glemt. Indonesiere klarer seg med ett ord, *payus*, for å beskrive at en person forteller en vits så klønete og hjelpeløst at man må le like fullt. Og russere bruker *pochemuchka* om dem som har flere spørsmål enn svar. Det skulle i hvert fall være noen svar på spørsmålet om å oversette oversette ord.

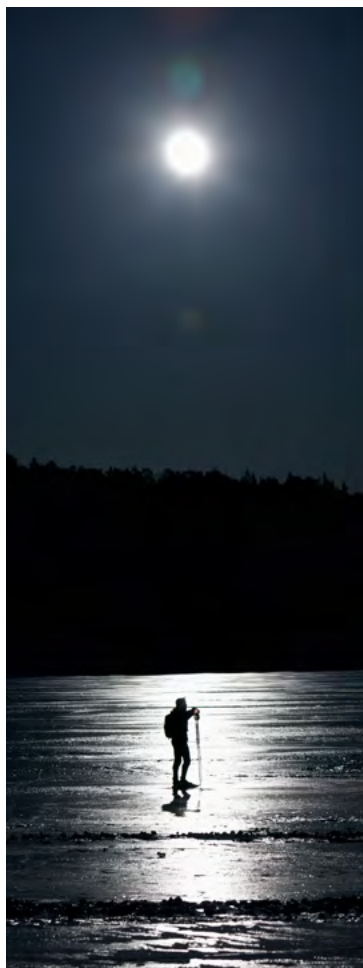

Foto: Henrik Trygg / NTB Scanpix

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet arbeider for å styrke det norske språket og språkmangfoldet i landet. Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og følger opp språkpolitikken i Norge på oppdrag fra Kulturdepartementet.

Dette gjør Språkrådet

- Språkrådet samarbeider med offentlige og private aktører om språkpolitiske tiltak, blant annet om klarspråk i det offentlige og i næringslivet; fagspråk, terminologi og formidling på norsk; fordeling av nynorsk og bokmål i staten og norskspråklig teknologi. Vi arbeider for at språkopplæringen skal bygge på språkpolitikken. Vi fører tilsyn med målloven og gir råd om stedsnavn.
- Språkrådet gir råd og formidler kunnskap om språk, språkbruk og språkarbeid. Rådgivning på nett, nettordbøker, kurs, seminarer og publikasjoner er viktige verktøy i dette arbeidet. Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg. Vi godkjenner norske ordbøker og ordlister til bruk i skolen.
- Språkrådet fremmer norsk tegnspråk og de nasjonale minoritetsspråkene kvensk, romani og romaner, og samarbeider med språkbrukergruppene. Vi samarbeider med språkinstitusjoner i andre land, blant annet om å sikre nabospråkforståelse i Norden.
- Språkrådet deler ut Språkprisen for fremragende bruk av norsk i sakprosa, og andre priser og stipend. Vi arrangerer den årlige Språkdagen for å sette søkelys på språk og språkbruk i samfunnet.

Hovedmålene for Språkrådets arbeid

- å styrke norsk språks status og bruk på utsatte samfunnsområder
- å fremme norsk som et godt og velfungerende kultur- og bruksspråk
- å ivareta det språklige mangfoldet og språkbukernes interesser

Direktøren leder Språkrådets sekretariat, som blant annet har tre språkfaglige seksjoner. Styret i Språkrådet er utnevnt av Kulturdepartementet. Språkrådet har tre fagråd med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet.

www.sprakradet.no
facebook.com/Sprakradet.NO
twitter.com/sprakradet

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50

ANSVARLIG REDAKTØR:
Roy Kristiansen

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRER:
Erlend Lønnum
erlend.lonnum@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
bestilling@sprakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når
kilden er oppgitt.

OPPLAG: 11 200

Tekstene i dette nummeret
fins også på Internett:
www.sprakradet.no/spraknytt

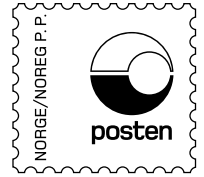
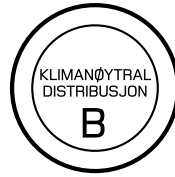
Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet
30.01.2015

LAYOUT: Beate Syversen
beate@b-7.no
TRYKK: Zoom Grafisk

ISSN 0333-3825

Forsideillustrasjon:
akindo / iStockphoto

Baksideillustrasjon:
Tarik Tinazay / NTB Scanpix

HISTORIA BAK

SMELTEDIGEL

Ein smeltedigel er eit kar til å smelta metall i. Ordet blir også brukt i overført tyding. Norrønt har substantivet *einn digull*, så opphavet til *digel* ligg der.

Det som er inni ein digel, er metall, og norrønt har verbet *digna*, som tyder 'blautna', 'mjukna' (om metall). Eit anna norrønt verb er *digla*, som tyder 'henga som ein drope'.

Konsonantane i verbet *digla* er dei same (og i same rekkefølge) som i substantivet *digull*, så dei to orda må henga saman. Den primære tydinga av *digull* er 'hengande drope'. Ein digull/digel er altså opphavleg dropeforma.

Det som er inni ein digel, er ein blaut masse. Ein *deig* er også ein blaut masse, så det er faktisk eit tydings samband mellom jernsmelting og brødbaking.

Svein Nestor,
cand.philol.

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825